

Нагорний Віталій

кандидат історичних наук,
доцент, методист Комунального
закладу Полтавської обласної
ради «Полтавська обласна Мала
академія наук учнівської
молоді»

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВІЙСЬКОВОЇ ЦЕНЗУРИ В УКРАЇНІ

Основним документом, що регулює питання свободи слова є Конституція України, ст. 15 якої визначено, що цензура заборонена [1]. Ст. 24 Закону «Про інформацію» вказує, що заборонено втручатися у професійну діяльність журналістів, здійснювати контроль за змістом поширюваної інформації, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчувати суспільно необхідну інформацію, накладати заборони на висвітлення окремих тем, показати, показ окремих осіб або поширення інформації про них, накладати заборону на критику суб'єктів владних повноважень [6].

Однак в умовах війни довелося суттєво переглянути ці засади з огляду на вимоги національної безпеки та громадян. 24 лютого 2022 р. у зв'язку з військовою агресією РФ проти України Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан строком на 30 діб, який було продовжено наступними указами Глави держави [4]. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» допускається тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [9]. Такі обмеження безумовно стосуватимуться і ЗМІ.

Враховуючи засади свободи ЗМІ, значне поширення каналів та інформаційних ресурсів, кожен може стати свідком події і зробити її

загальновідомою і поширити на невизначене коло осіб. Пабліки в соціальних мережах часто спекулюють на актуальних тематиках сьогодення, отримуючи матеріальну вигоду. У такому випадку контроль за контентом практично не здійснюється, відповідальність за поширення такої інформації практично не встановлено, сам зміст цієї інформації може суттєво нашкодити ходу військових операцій, повідомивши ворога про пересування війська чи скоригувавши ворожі обстріли територій.

Світова історія та практика воєнних конфліктів продемонструвала доцільність упровадження комплексу офіційних заходів, спрямованих на здійснення контролю над поширенням у суспільному комунікативному просторі у відкритих джерелах змісту інформації, що містить військову таємницю. Під час воєнного конфлікту в країнах запроваджують воєнну цензуру.

Варто наголосити, що в сучасному дискурсі вживаються паралельно терміни «воєнна цензура» і «військова цензура». Вони ототожнюються більшістю авторів. Наприклад, *воєнна цензура* – комплекс заходів офіційних органів влади зі здійснення контролю за змістом, публікацією та поширенням друкованої продукції та інших матеріалів у відкритих джерелах [1]. *Військова цензура* – це одна з форм контролю з боку військових та інших державних органів відкритих засобів інформації (друк, радіо, телебачення), кіно, витвори образотворчого мистецтва, експозиції музеїв тощо), а інколи й приватного листування з метою не допустити публікування й оприлюднення в них відомостей, які становлять військову таємницю, тобто, відомостей військового характеру, які спеціально охороняються державою, як різновид державної таємниці. Вона існує і у *воєнний час*, і в *мирний час* та різновидом відомчої цензури [3].

Убачається можливим розмежування цих термінів на такій підставі. Воєнна цензура – це обмеження, які мають місце у країні, де

уведено воєнний стан. Військова цензура – це цензура саме з боку військових за розповсюдженням певного виду інформації, яка має місце і в мирний час і у воєнний.

Отже загальна мета військової цензури – не допустити публікацію та поширення відомостей, що становлять військову таємницю, містять дані, що негативно можуть позначитися на бойовому дусі та становищі особового складу армії та можуть бути використані противником з метою ефективнішого ведення бойових дій. Вона покликана оберігати такі дані у відкритих видах інформації (друковані видання, радіо, мистецькі твори, фотографія, експозиція музеїв), сприяти недопущенню витоку подібних свідчень [3].

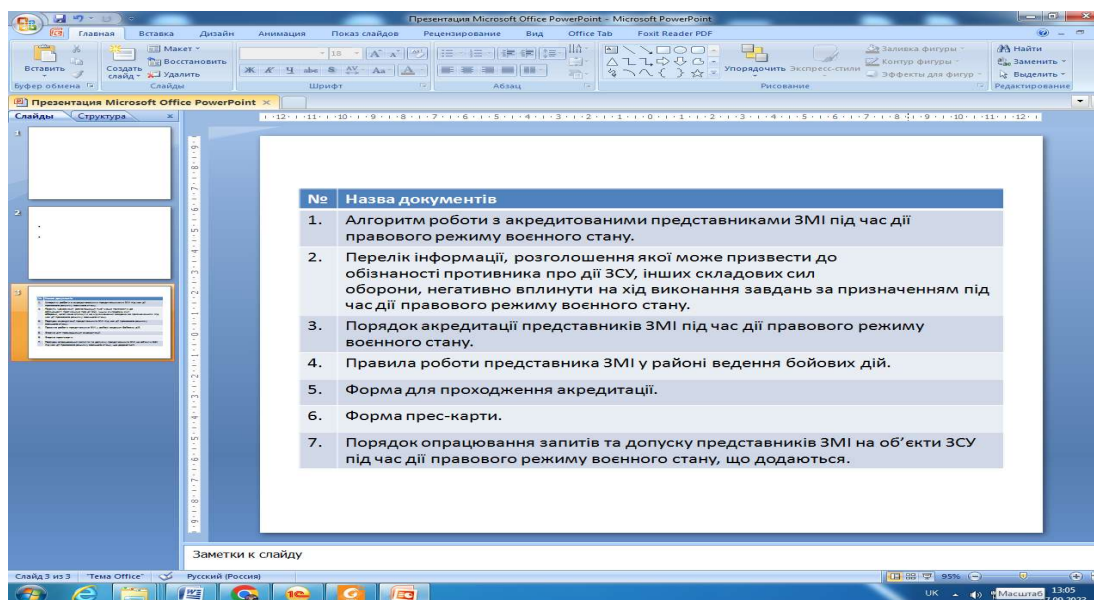
Власне сам термін військова таємниця є дещо застарілим. Наразі актуальним є вжиття «державна таємниця у сфері оборони». Такий перелік інформації міститься у ст. 8 Закону «Про державну таємницю». Наприклад, це про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, дислокація, характеристики пунктів управління, геодезичні, гравіметричні, картографічні та гідрометеорологічні дані і характеристики, заходи і показники розвитку ЗСУ та їх спроможностей; особовий склад Сил спеціальних операцій ЗСУ, а також осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали із Силами спеціальних операцій ЗСУ тощо [5].

Отже, основним документом, який регулює військову цензуру в Україні, наразі є Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України В. Залужного № 73 від 3 березня 2022 року (зі змінами), який має назву «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представників засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану». Мета прийняття цього нормативно-правового акту: об'єктивне висвітлення подій; інформування населення та світової спільноти про воєнні злочини, які вчиняються РФ; попередження витоку інформації з

обмеженим доступом; запобігання поширення представниками ЗМІ та публічними особами, до думки яких прислуховується громадськість (лідери думок, блогери) відомостей про дії ЗСУ, що може негативно вплинути на хід виконання бойових завдань [8].

В документі передбачено, що посадовим особам під час спілкування з представниками ЗМІ забороняється поширювати відомості (інформацію) з обмеженим доступом, що потрапляє під дію Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом Центрального управління СБУ від 23.12.2020 р. № 383, Переліку відомостей ЗСУ, що становлять службову інформацію, затвердженого наказом Генерального штабу ЗСУ від 22 листопада 2017 р. № 408, Переліку інформації, розголошення якої може привести до обізнаності противника про дії ЗСУ, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану.

Наказ № 73 затвердив ряд важливих документів (табл. 1).

№	Назва документів
1.	Алгоритм роботи з акредитованими представниками ЗМІ під час дії правового режиму воєнного стану.
2.	Перелік інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії ЗСУ, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану.
3.	Порядок акредитації представників ЗМІ під час дії правового режиму воєнного стану.
4.	Правила роботи представника ЗМІ у районі ведення бойових дій.
5.	Форма для проходження акредитації.
6.	Форма прес-карти.
7.	Порядок опрацювання запитів та допуску представників ЗМІ на об'єкти ЗСУ під час дії правового режиму воєнного стану, що додаються.

Табл. 1. Затверджені Наказом № 73 документи

Алгоритм роботи з акредитованими представниками ЗМІ під час дії правового режиму воєнного стану *чітко регламентує дії керівників військових структур.* Найперше потрібно визначити відповідальних осіб для організації роботи акредитованих представників ЗМІ на кожному військовому об'єкті. Наголошується також про заборону роботи журналістам на військових об'єктах без попереднього погодження з відповідальною посадовою особою. Наступними завданнями є визначення маршруту пересування, місце стоянки автомобілів представників ЗМІ [8]. Чіткого визначення потребують дозволені місця для проведення фото – та відеозйомки озброєння та військової техніки. Службові особи, у яких братимуть інтерв'ю, мають бути проінформовані про недопущення поширення інформації з обмеженим доступом. Алгоритм вказує на обов'язки прес-офіцера. Він має супроводжувати медійників в районі бойових дій, переглядати зроблені фото та відео на предмет наявності інформації, забороненої до розголошення. Журналісти, які порушили Правила роботи представника ЗМІ у районі ведення бойових дій, відстороняються від роботи на військовому об'єкті. У разі виникнення загрози життю та здоров'ю представника ЗМІ, його робота негайно припиняється. Слід наголосити, що посадовим особам, які виконують бойові (спеціальні) завдання заборонено давати інтерв'ю чи коментарі ЗМІ без дозволу відповідних керівників та проходження спеціального інструктажу.

Наказ № 73 затвердив Правила роботи представника ЗМІ у районі бойових дій. Представник ЗМІ у районі ведення бойових дій має право на правомірне одержання, зберігання, використання та поширення: загальних відомостей про підготовку та застосування сил оборони; загальних відомостей щодо участі ЗСУ у відсічі збройної агресії РФ; загальних відомостей про результати завершених операцій (за погодженням із відповідним командиром), за винятком

інформації, яка не підлягає розголошенню. Серед обов'язків журналіста за цим документом – передавати фото - та відеоматеріали для перевірки на предмет наявності інформації, яка не підлягає розголошенню; за необхідності видалити таку інформацію з електронного носія [8].

Наказ № 73 затвердив також Порядок опрацювання запитів та допуску представників ЗМІ на об'єкти ЗСУ під час дії правового режиму воєнного стану. Для отримання дозволу на здійснення професійної журналістської та іншої інформаційно-комунікативної діяльності представники ЗМІ надають офіційний письмовий запит у друкованому та електронному вигляді на відповідного командира через прес-службу. Допуск журналістів на об'єкти ЗСУ здійснюють керівники відповідних об'єктів на підставі рішення (доручення), наданого відповідною посадовою особою вищого органу військового управління.

Отже з 24 лютого 2022 р. в Україні має місце військова цензура, як контроль з боку органів влади, і в першу чергу, військових, за поширенням державної таємницею у сфері оборони. Така практика є прийнятною в умовах правового режиму воєнного стану. Нормативно-правовою основою військової цензури є ряд документів, однак найбільш профільним є Наказ В. Залужного № 73. Водночас, у публічному просторі лунають звернення журналістів про необхідність вдосконалення правового поля військової цензури та пошуку компромісу між інтересами воюючої країни та правом споживача інформації на об'єктивну інформацію з фронту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воєнна цензура в роки I світової війни за матеріалами Катеринославської губернії. URL: <https://www.dnipro.libri.dp.ua/voyenna%20tsenzura%20sekretna%20informatsiya> (дата звернення 11.08.2023).

2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.

3. Позднякова І. До історії формування апарату управління видавничою справою у РРФСР (1919 - 1921 рр.). Наукові записки. Випуск 10. Серія: Історичні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2007. 332 с.

4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента від 24.02.2022 № 64/2022. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення 28.09.2023).

5. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення 10.09.2023).

6. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення 11.08.2023).

7. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення 06.09.2023).

8. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану: Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 3 березня 2022 року № 73. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785> (дата звернення 28.08.2023).

9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 11.09.2023).